

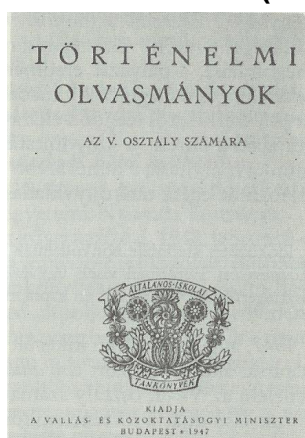
Katona András

A Széchenyi-kép változásai az utóbbi hetedfél évtized magyar történelemtankönyveiben¹

*„A nemzet nagysága, boldogsága mindig csak magában a nemzetben rejtezik.”
(Stádium, 1832)*

A magyar általános és középiskolai történelemtankönyvek nagy teret szentelnek a magyar nemzeti eszme reformkori kifejlődésének, a reformországgyűléseknek, a reformnemesség belüli ideológiai irányzatoknak, Kossuth és Széchenyi személyének. Sajnos, az utóbbi kettőt gyakran szembeállítva egymással. Ebből az összehasonlításból is bizonyosra kerül, hogy az utóbbi száz évben a magyar nemzeti eszme inkább a szocializmusban, a történelmi materializmusban gyökerezik. Ennek ötven évtizedét egy rövidebb és egy hosszabb, máig tartó ideológiai állapot fogja közre. Kezdjük a rövidebbel! Vizsgálati módszerünk is a legelőször, hogy miközben végigfutunk az adott időszak tankönyveinek általános Széchenyi-képén, néhány jellemző tankönyvet részletesebben is bemutatunk a téma szempontjából, ha nem is a személyelemzés igényével.

A biztató kezdet (1945–1948)

Benda Kálmán polgári iskoláknak és gimnáziumoknak szánt ideiglenes tankönyve öt oldalon át tárgyalja Széchenyi István életművét.² Az általános iskolai Történelmi olvasmányok sorozatban is Kosáry Domokos és Vajda György Mihály tollából is sok írás szól a legnagyobb magyarról is: A gzhajó, Az első magyar vasút, Az Akadémia megalapítása, Az első állandó híd a Dunán: a Lánchíd és Az első gzhajó Magyarországon is mind Széchenyi gyakorlati munkásságát méltatva.³ A Kossuth-díjas általános iskolai tankönyv is feltűnően hosszasan méltatja Széchenyi István életművét.⁴ Visszatér az illusztráció Barabás Miklós Széchenyi portréja⁵, de jellegzetes kép a Széchenyi István felajánlja birtokainak egyévi jövedelmét egy Tudós Társaság alapítására című litográfia⁶, illetve a Széchenyi fiacskájával átsétált a hídláncon című illusztráció⁷ is.

¹ Készült a CENTA Közép-Európai Tanárákadémia történelem szekciója megbízásából a 2010-es Széchenyi-év alkalmából.

² Benda Kálmán: Magyarország története I. Az őskortól napjainkig. Polg. isk. 364. oszt. és gimn. 3. oszt. Szikra, (Budapest), 1945. 996104. l.

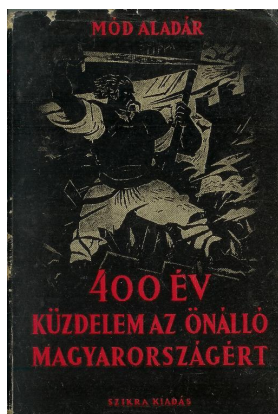
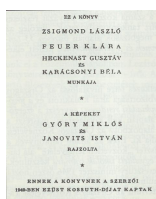
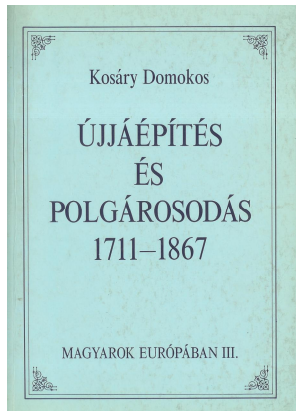
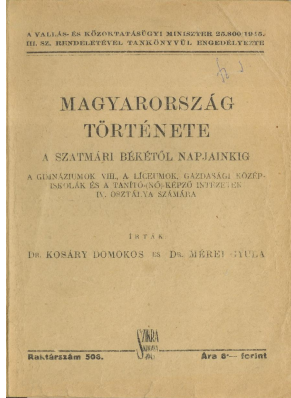
³ Kosáry Domokos és Vajda György Mihály: Történelmi olvasmányok. (Ált. isk.) 6. oszt. VKM, Budapest, 1947. 82683., 1086111., 94698., 1146117., 1026105. l.

⁴ Heckenast Gusztáv és Karácsonyi Béla és Feuer Klára és Zsigmond László: Történelem. (Ált. isk.) 8. oszt. VKM, Budapest, 1948. 57682., 92693., 121. l.

⁵ Kosáry Domokos és Vajda György Mihály: Történelmi olvasmányok. (Ált. isk.) 6. oszt. VKM, Budapest, 1947. 95. l.; Heckenast Gusztáv és Karácsonyi Béla és Feuer Klára és Zsigmond László: Történelem. (Ált. isk.) 8. oszt. VKM, Budapest, 1948. 59. l.

⁶ Kosáry Domokos és Vajda György Mihály: Történelmi olvasmányok. (Ált. isk.) VKM, Budapest, 1947. 97. l.;

⁷ Uo. 115. l.

Vizsgáljuk meg kissé részletesebben, afféle šmintakéntő el ször Kosáry Domokos és Mérei Gyula gimnáziumi tankönyvét.⁸ Ebben Széchenyi István életér l és munkásságáról b négy oldal szól, majd Kossuth és Széchenyi közös értékelése, összehasonlítása csaknem két oldalt kap. A szerz ó nyilván Kosáry Domokos ó a korábbi magyarázatokkal vitatkozva kifejti, hogy bennük nem ša szív és észö politikája ütközött össze, hanem a közjogi kérdés felhasználhatósága körül folyt a f vita. šKossuth a polgári nemzetállam valamennyi kellékét ki akarta vívni és ebben benne volt végs fokon az állami függetlenség gondolata is. [í] Ezzel szemben Széchenyinek az volt a meggy z dése, hogy a közjogi kérdéshez nem szabad hozzányúlni.⁹ Kosáry a SzéchenyióKossuth ellentétben a SzéchenyióWesselényi szembenállás folytatását látja, Kossuthot Wesselényi híveként és folytatójaként, csak jóval hatékonyabb és így veszedelmesebb formában. šSzéchenyi az er viszonyokat vizsgálva úgy látta, hogy a Habsburg-birodalom igen er s. Támogatják a cárizmuson kívül a nyugati hatalmak is! [í] A magyarság viszont gyenge, küls segítségre nem számíthat! [í] Széchenyi azt akarta, hogy a magyarság polgárosuljon mindenekel tt, emelkedjék, er södjék szellemi és anyagi téren egyaránt, és addig is kerülje a közjogi kérdést.¹⁰

Az ezüst Kossuth-díjas tankönyv 9 oldal terjedelemben foglalkozik ša legnagyobb magyarö-ral és munkásságával: Széchenyi utazásai, Hitel ó Világ ó Stádium, Széchenyi gyakorlati alkotásai, Széchenyi hatása bontásban¹¹, ami a teljes kiadvány csaknem 4%-a. (Ez csaknem duplája a šmegszokottó 2% körüli aránynak.) A könyv Széchenyit értékel sorai már marxista klisékkel vannak tele:

šSzéchenyi a f nemesség vezetésével és Ausztriával egyetértésben akarta lassan átalakítani a magyar birtokrendszert ó a nélkül, hogy megbolygatná a gyarmati függés, a Habsburg-abszolutizmus kérdését. Azt hirdette, hogy csak olyan reformokkal szabad foglalkozni, amelyek nem keltik fel Bécs ellenzését ő¹²

Mennyire összezsengenek a sorok Mód Aladár mintául szolgáló ó els kiadásában 1943-ban (!) megjelent ó szintézisével: šAz elkerülhetetlen reform számára Széchenyi a nagybirtokos arisztokráciát akarta megnyerni s az átalakulást a dinasztiával és az osztrák érdekeltségekkel együttm ködve, ennek vezetésével kívánta keresztülvinni.¹³

Folytatva a tankönyv sorait: ší Széchenyi mérőföldekkkel el bbre

⁸ Kosáry Domokos ó Mérei Gyula: Magyarország története a szatmári békét l napjainkig. Gimn. VIII., a líceumok, gazdasági középiskolák és tanító-(n -)képz intézetek IV. oszt. Szikra, (Budapest), 1945. 176 l. (Ideiglenes történelemtankönyv-sorozat VI. köt.)

⁹ Uo. 53. l. (Aláhúzással az eredeti szövegben lév kiemeléseket jelöltük itt és a továbbiakban is.)

¹⁰ Uo. 54. l. Érdekes, hogy Kosáry ezen tankönyvéb l felsorolt gondolatait csaknem szó szerint megismétli a 45 évvel kés bbi, Újjáépítés és polgárosodás 1711ó1967 címmel, a Glatz Ferenc által szerkesztett Magyarok Európában sorozat III. köteteként megjelent, tankönyvalapul szolgáló könyvében, a Széchenyi kontra Kossuth alcím alatt. (Kosáry Domokos: Újjáépítés és polgárosodás 1711ó1967. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 285ó287. l.)

¹¹ Heckenast Gusztáv ó Karácsonyi Béla ó Feuer Klára ó Zsigmond László: Történelem. (Ált. isk.) 8. oszt. VKM, Budapest, 1948. 57ó64. l.

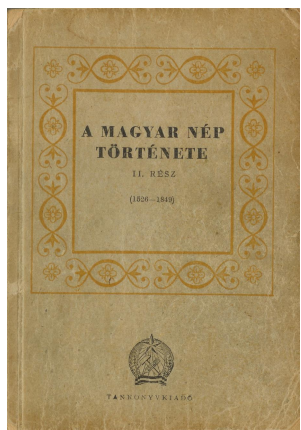
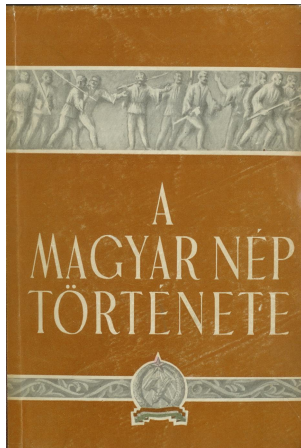
¹² Uo. 64. l.

¹³ Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Negyedik, b vített kiadás, Szikra, Budapest, 1948. 92. l.

haladt, mint f nemes kortársai. De mivel maga is f nemes volt, nem látta be, hogy a feudalizmus válságát már nem lehet csak a mez gazdaság és a közlekedés lassú reformjával levezetni; nem látta be, hogy Magyarországon is elérkezett az önálló ipar megteremtésének ideje, felvet dött a teljes polgári átalakulás kérdése. Azt hirdette, hogy a magyarság felvirágoztathatja a "nagy parlagot", termékennyé teheti a pusztákat, mocsarokat, a rosszul kezelt birtokokat, képes utakat és csatornákat építeni, ó de nem hitt abban, hogy kiaknázzhatja bányáit, gyáripárt teremthet, levetheti a rendi bilincseket, és kivívhatja függetlenségét.

Tovább kellett hát menni egy lépéssel. Amiben Széchenyi nem hitt, éppen azt hirdette a köznemesség vezére: Kossuth.¹⁴ Tehát a lényeg immár nem Széchenyi alkotásaiban, hanem szostálykorlátaibanó van, ami akadályozta teljes tisztánlátását.

A Széchenyi-kép változásai a kemény diktatúrák id szakának történelemtankönyveiben (1949É1962)

A šlétez szocializmusó második világháború utáni els magyarországi škiadásó már felvonultatta a történelmi materializmus összes kellékét. A történelmi tetteket és személyiségeket a šhaladásó szempontjából ítélik meg, és szigorúan osztályalapon, melynek lényege az šelnyomottó osztályok érdekeinek és szempontjainak kizárólagos érvényesítése. Mintául az 1950-es évek legelején megjelent *A magyar nép története* cím sokszer s és csaknem háromnegyed ezer oldalas szintézis szolgált¹⁵, melynek lényegében šzsugorítottó változata volt a gimnáziumi tankönyv, természetesen azonos szerz kkel.¹⁶ Ezekben ó *A függetlenségért és a polgári átalakulásért folyó harc összefonódása* cím tananyagának csupán részeként ó Széchenyi Istvánról azt olvashatjuk, hogy *šnemcsak a nyelvkérdésben foglalt el haladó álláspontotó*, hanem f munkáiban (Hitel, Világ, Stádium) *šrámutatott társadalmi viszonyaink elmaradottságára*.ó Javaslati (olcsó hitel biztosítása birtokosoknak, a közlekedés fejlesztése, céhek eltörlése stb.) *šcsupán gyarmati elnyomásunk felszámolásáó*-t eredményezhette volna, amit Széchenyi persze ó szostálykorlátaió miatt ó nem látott. Gyakorlati alkotásai (Magyar Gazdasági Egyesület kezdeményezése a mez gazdaság fejlesztésére, lóversenyek az állattenyésztés el mozdítására, dunai és balatoni g zhajózás, a Tisza és az Al-Duna szabályozása, Lánchíd stb.) felsorolását követ en egy jellegzetes kett sség vonul végig a Széchenyi értékelésen: *šakarta a mez gazdasági termelés kapitalizálását, í a robotmunka helyett bémunkát,ó šnem akarta*

azonban a jobbágyok felszabadítását, nem akarta az Ausztriától való függésünk felszámolását.ó A legf bb kifogás ellene, hogy *šgazdasági programja í legfeljebb a gazdag nagybirtokosok érdekeinek felelt meg, s ezért a magyar társadalom haladó érdekeit képvisel politikusoknak í tovább kellett menniük reformjavaslataikbaní* ó¹⁷ Nem kérdés, hogy ez a šhaladóó politikus ó többek között ó Kossuth. A legf bb gond Széchenyivel az, hogy

¹⁴ Heckenast Gusztáv ó Karácsonyi Béla ó Feuer Klára ó Zsigmond László: Történelem. (Ált. isk.) 8. oszt. VKM, Budapest, 1948. 64. l.

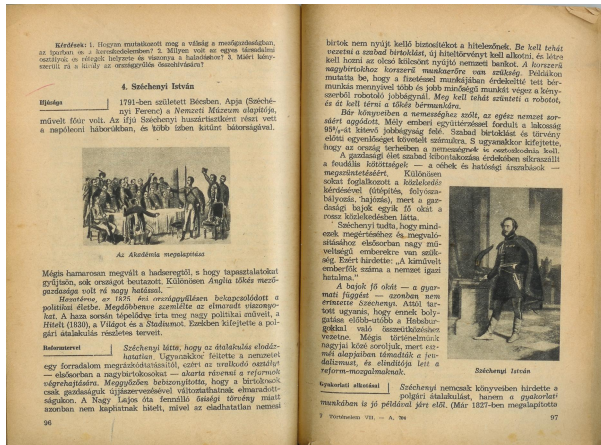
¹⁵ Heckenast Gusztáv ó Incze Miklós ó Karácsonyi Béla ó Lukács Lajos ó Spira György: A magyar nép története. Rövid áttekintés. M velt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1953. Második, javított kiadás, 738 l.

¹⁶ Heckenast Gusztáv ó Spira György: A magyar nép története II. rész (1526ó1849). Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 6. kiadás, 231 l.

¹⁷ Uo. 1226ó123. l.

šKossuth Magyarország polgári átalakulását a Széchenyi által megvetett köznemesség vezetésével és í a magyar polgárságra és parasztságra támaszkodva szándékozik megvalósítani, míg Széchenyi a nemzet egyetlen hivatott vezet jének a f nemességet tartotta.ö¹⁸

Mindazonáltal Széchenyi életm ve minden, adott id szakban megjelent tankönyvnek és vizsgaanyagának tárgya, mégpedig jelent s terjedelemben,¹⁹ ami f úri származása miatt nem annyira természetes, mint ma gondolnánk.

Nézzünk meg most egy általános iskolai tankönyvet ugyanebb l az id szakból, de már 1956 utáni kiadásban, aminek persze témánk szempontjából nincs túl nagy jelent sége. Bár a tankönyvszerz k mások, de itt is visszatérnek A magyar nép története gondolatai, s t szavai is. Egy sor Széchenyivel kapcsolatos pozitívum (šlátta, hogy az átalakulás elodázhatatlanö, šaz uralkodó osztályt í akarta rávenni a reformok végrehajtásáraö, šbe kell í vezetni a szabad birtoklástö, škorszer nagybirtokhoz korszer munkaer re van

szükségö, šsíkra szállt a feudális kötöttségek ö a céhek és hatósági árszabások ö megszüntetéséértö) felsorolása után a konklúzió: šA bajok f okát ö a gyarmati függést ö azonban nem érintetteí ö A végs értékelés: šMégis történelmünk nagyjai közé soroljuk, mert eszméi alapjaiban támadták a feudalizmust, és elindítója lett a reform-mozgalmaknak.ö²⁰ Ugyanakkor Kossuthtal szemben itt sem állja a versenytö, šmert nemzetét féltette a forradalomtól. Az volt az álláspontja, hogy fokozatosan csak társadalmi reformokat szabad végrehajtani, mivel a Habsburgokkal való viszonyunk bolygatása id szer tlen. Nem ismerte fel, hogy a polgári átalakulás sem mehet végbe a függetlenség kivívása nélkül.ö²¹

Széchenyi gyakorlati munkássága kapcsán a Magyar Gazdasági Egyesület létrehozatala, az Al-Duna és Tisza szabályozása, a Dunag zhajózási Társaság és a balatoni hajózási megalapítása, valamint a Lánchíd mellett említés történik a Nemzeti Kaszinóról is²², ami akkoriban nemcsak általános iskolás diákok, de tanáraik számára is eléggé távoli dolognak t nhetett.

Említsük meg itt is egyes tankönyvek illusztrációs anyagát. *Barabás Miklós* ö immár megszokott ö ábrázolása²³ mellett *Friedrich Amerling Széchenyi portréja*²⁴, mely a jelenlegi 5000 forintos bankjegyünkön is szerepel, valamint *Holló Barnabás* litográfiája: *Széchenyi István felajánlja birtokainak egyévi jövedelmét egy Tudós Társaság alapítására.*²⁵ Elméleti

¹⁸ Uo. 141. l.

¹⁹ Jegyzet a szakérettségi tanfolyamok számára. 2. rész. 1951. 21641., 56. l.; Történelem az ált. iskolai levelez oktatás számára. 1953. 1476152. l.; *Beller Béla ö Csatary Mária*: Történelem az ált. gimn. levelez oktatás II. oszt. számára. 1954. 1286142. l.; *Zsigmond László ö Heckenast Gusztáv ö Karácsonyi Béla*: Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára. 9. kiad. 1955. 1016108., 1156134. l. (mind: Tankönyvkiadó, Budapest)

²⁰ *Kiss Béla ö Köves Károly*: Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1958. 96697. l.

²¹ Uo. 104. l.

²² Uo. 98. l.

²³ *Zsigmond László ö Heckenast Gusztáv ö Karácsonyi Béla*: Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára. 9. kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 103. l.

²⁴ *Kiss Béla ö Köves Károly*: Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1958. 97. l.

²⁵ Uo. 96. l.

munkái közül hol a Hitel címlapja jelenik meg, mint illusztráció,²⁶ hol pedig egy olvasmány bel le.²⁷

Némiképp megújult hangot hozott Unger Mátyás 1957-ben megjelent tankönyve Széchenyivel kapcsolatban. már ismét külön tananyagban (*Széchenyi, a reformmozgalom elindítója*) tárgyalta a legnagyobb magyar életművének meghatározó kezdeti szakaszát: *Az ifjú Széchenyi, A Hitel (1830). Széchenyi programja, A Hitel hatása, Széchenyi gyakorlati munkássága a 30-as években* tananyagrészekre bontva a leckét, kiegészítve b egyoldalas szemelvényrészlettel a Stádiumból.²⁸ Számos személyes momentumot is megemlít Széchenyi kapcsán: katonatiszti életét, kicsapongó ifjúságát, valamint azt, hogy egy bécsi bank által megtagadott hitelügylete szorította rá f m ve megírására. A tankönyvíró alapvető megállapítása, hogy Széchenyi szerint *ša polgári tulajdon alapján kell újjászervezni s magyar birtokviszonyokat.* Tehát a *shitelre a kapitalizálódás miatt éget* szükségű volt, amihez *šMagyarországon is a modern váltótörvényű* kell bevezetni. A nagybirtokok hitelképessé tétele azért szükséges, hogy *ša szükséges beruházások után megindulhasson a kapitalista termelés a mez gazdaságban.* *šEl kell törölni tehát a robotot, í a détsmát, í a céheket és a limitációt (a hatósági árszabást)*, mert *šmindenkit érdekeltté kell tenni a termelésben, s akkor lehet általános jólétet teremteni.* Itt is szó esik arról, hogy *šnagy szabású programját Széchenyi a Habsburg-birodalmon belül akarta megoldani,* mert *šnem bízott a magyar függetlenség lehet ségében.* Ennek oka, hogy *štúlbecsülte Ausztria és a cári Oroszország hatalmát.* A f urakra építését sem az *šosztálykorlátaival* magyarázza, hanem egyszer en tévedésként aposztrofálja. A Hitel visszhangjának rövid bemutatását követ en, gyakorlati munkássága kapcsán a Lánchíd építése és a Híd Egyesület létrehozatala mellett az Al-Duna szabályozása és a dunai g zhajózás mellett megemlíti a pesti g zalmot is.²⁹

A Széchenyi és Kossuth vitában itt is a *švesztesű szerep* jut h sűnknek, de úgy, hogy elismerés is illeti: *šSzéchenyinek hiába volt dönt szerepe a reformmozgalom kibontakozásában, mivel a fejl déssel nem tudott lépést tartani, az események háttérbe szorították.*³⁰

A reformterv történelemtankönyveinek Széchenyi-képe (1963–1980)

Az 1962-es úgynevezett reformterv volt az, ami közoktatásunkban a cezúrát jelentett, és a rákosista-kádárista kemény diktatúrát átvezette annak puhább, vagy inkább egyre puhuló kádári szakaszába. Kikerülnek a tankönyvekbl az addig szinte kötelező *šklasszikusok* idézetei, bár *ó természetesen ó a marxista-leninista szellemiség* továbbra is kizárólagos meghatározója oktatásunknak, de mondhatni akkori életünknek is. Azonban egyre inkább reformokat szorgalmazó és megvalósítani kívánó tanításunknak és életünknek (lásd az 1962-es reformterv mellett az új gazdasági mechanizmus bevezetése 1968-tól) a korábbi id szakok sikeres reformerei példaként is szolgálnak. Ezek közé tartozik Széchenyi István is, akinek neve el tt már egyes tankönyvekben ismét megjelenik a

²⁶ Zsigmond László ó Heckenast Gusztáv ó Karácsonyi Béla: *Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára.* 9. kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 104. l.

²⁷ Filla István: *Szemelvények az iparitanuló intézetek történelem tanításához.* 1955. 20621. l.; Kiss Béla ó Köves Károly: *Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára.* 1958. 98. l. (mind: Tankönyvkiadó, Budapest)

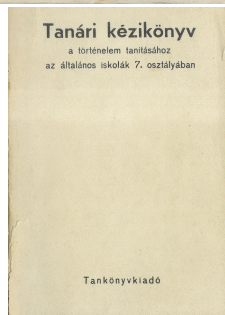
²⁸ Unger Mátyás: *Történelem az általános gimnáziumok III. osztálya számára: Egyetemes történelem 1640–1849; Magyarország története 1526–1849.* 7. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1963. 156–160. l.

²⁹ Uo. 156–158. l.

³⁰ Uo. 169. l.

šgrófö is. Hogyan tükröz dik mindez akkori tankönyveinkben? Nézzük ennek vizsgálata el tt, hogyan értékeli Széchenyit a kor nyelvén Molnár Erik az 1960-as évek meghatározó történelmi szintézisében.³¹

Már önmagában jellemz , hogy a reformkor jeles szerepl i közül csak Kossuth kap külön fejezetet. A štöbbiekö az egyes fejezetrészekben jelennek meg. Széchenyi például *A liberális mozgalom el zményei és kialakulása* fejezetben. Nézzük az értékelését: *ší Széchenyi szemléletében kezdett l megmutatkozik kés bbi konfliktusainak forrása: arisztokrata osztályarculata. Fellépése idején még nem volt dönt , hogy a polgári megújulást a tömegek közrem ködését elutasítva, felülr l jött reformok útján sürgette, hiszen a polgári fejl és békés szakaszában haladás és forradalomellenesség nem összeférhetetlenek. De reform és forradalom egymást annyira kizáró ellentétpár volt el tte, hogy mindjobban visszah költ, mikor a fejl és meggyorsulása reális közelségbe hozta a forradalom lehet ségét.*³² A marxizmus kliséi: a folyamatos haladás gondolata, osztályközpontúság, a forradalmak szerepének fetiszizálása (ša forradalmak a történelem g zmozdonyaiö ó Marx) és általában a törvényszer ségek történelmi szerepe (p éldául a polgári fejl és) mind jelen vannak.

Az új általános iskolai tankönyv³³ mégis önálló tananyagban foglalkozott az arisztokrata gróffal (*Széchenyi István a reformok ügyéért*), melynek részegységei (*Politikai pályájának kezdete, Hitel. Széchenyi reformtervei, Gyakorlati alkotásai*) a šhagyományosö felosztást idézik, de illusztrációs anyagában a két kép, *A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása* (*Az Akadémia megalapítását megörökít domborm a Magyar Tudományos Akadémia épületének falán látható.*) és *Széchenyi István arcképe* (Barabás Miklós festménye) mellett egy didaktikus rajz (*Jobbágy munka ó bérmunka*) segítségével ábrázolják Széchenyi gondolatait.³⁴

Rendhagyó módon, most a tankönyvhöz készült tanári kézikönyv segítségével vizsgáljuk meg, hogyan kellett akkor Széchenyit tanítani. A célkit zés: *šA 16. fejezet új anyaga a polgári átalakulásért folytatott harc, a reformkor tanításának els pillére, els súlyponti anyaga. Hangsúlyoznunk kell, hogy Széchenyi programja haladást jelentett az 1830-as években. Megindította a harcot a haladásért.* Tehát a már škörüljártö haladógondolat áll a középpontban. A motiváció: *šAz ország nagyon sok vidékén nyílik lehet ség helytörténeti vonatkozásból kiindulni az új anyag tanításakor, például Pesten: ismeritek a Lánchidat, a Magyar Tudományos Akadémia épületét, mindkett vel kapcsolatban hallottátok Széchenyi István gróf nevét. Megtanuljuk, ki volt, mit akart, miért nevezték t a »legnagyobb magyar«-nak.*³⁵

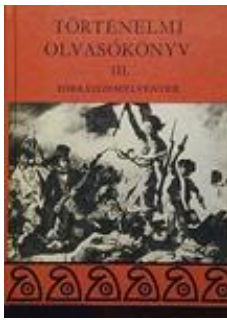
³¹ Magyarország története. I. köt. 2. részben átdolgozott és b vített kiadás. F szerk.: Molnár Erik. Szerk.: Pamlényi Ervin és Székely György. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1967. 626 l.

³² Uo. 442. l.

³³ Devecseri Lászlóné ó Kislaki Károly: Történelem. Ált. isk. 7. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 197 l.

³⁴ Devecseri Lászlóné ó Kislaki Károly: Történelem. Ált. isk. 7. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 11., átdolgozott kiadás, 70673. l.

³⁵ Nagy Erzsébet: Tanári kézikönyv a történelem tanításához az általános iskolák 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 100. l.

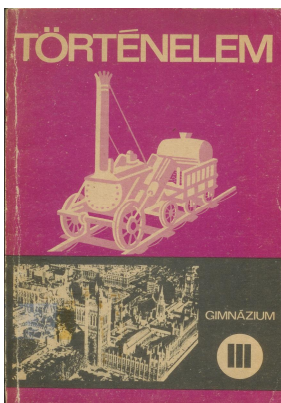

A tananyag feldolgozása során segédleteket is ajánl a kézikönyv szerzője: Történelmi olvasókönyv III. Forrásszemelvények Széchenyi István programja írásait (1825. november 3-án elmondott beszéde; önvallomása céljairól, történelemszemléletéről; a Hitel néhány hangsúlyozott részlete; a Stádium 12 pontja)³⁶; a Képes történelem sorozat Haza és haladás című kötetének részletei (Egy dicső nap, A Hitel éve, Hass, alkoss, gyarapíts!)³⁷. Különösen az utóbbi, Széchenyi gyakorlati munkásságát bemutató részlet volt hasznos, lévén a tankönyv nagyon szerény mértékben foglalkozott ezzel az általános iskolásokhoz oly közel vihető témával. (A lótenyésztést, az Akadémia szervezését, az állandó dunai híd építését, a gőzhajózást és az Al-Duna szabályozását említi csupán két mondatban.) Ugyanakkor egy órák akkor nagyon korszerűnek mondható órával segíti a téma feldolgozását, lényegesen bővítve minden eddigi tankönyvi felsorolást:

„Széchenyi tevékenysége a feudális társadalom széles területeit fogta át. Mit tartott mégis a legfontosabbnak? Próbálgatók megállapítani az alábbi felsorolt 10 kisebb írásnak címeiből! 1. Levél Pest vármegyéhez a szőlőm létesítése ügyében. 2. Levél jobbágyaival történelmi megegyezésről. 3. Magyar játékszínről. 4. A hídon fizessen vámat a nemes is. 5. Hajóépítő munkások kiképzése (levél a szegedi bírónak). 6. Néhány szó a Dunahajózás körül. 7. A mezőgazdasági szakoktatásért. 8. Selyemről. 9. Adó. 10. javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről.”³⁸

Az ekkoriban készült általános iskolai olvasókönyv Széchenyi munkásságából órákat, kiemelt terjedelemben és részletességgel órákat csak a Lánchíd regényével foglalkozik, a következő bontásban: Az állandó híd eszméje, Széchenyi és Thierney Clark első találkozása, Az országgyűlési bizottság határozata, A két Clark, A híd felavatása.³⁹ Ebben Lengyel József, Vajda Pál és Újházy György feldolgozott munkái nyomán olvasmányos formában ismerkedhetek meg a tanulók a Lánchíd valóban regényesnek mondható történetével és alkotóival egyaránt.

Az újabb gimnáziumi tankönyv szerzője ismét Unger Mátyás volt,⁴⁰ akárcsak a tanári kézikönyvé.⁴¹ Vizsgáljuk ismét a kettőt együtt! Először a tankönyv megnevezésénél forrásgazdagabb tananyagát, melynek címe: Széchenyi, a reformmozgalom megindítója; részegységei (zárójelben a forrásrészletek): Széchenyi föllépése (Vallomásából, Széchenyi a társadalmi igazságtalanságokról), A Hitel. Széchenyi programja (A Stádium 12 pontja), Széchenyi gyakorlati munkássága a 30-as években (Kossuth Széchenyiről). Azt csak csendben jegyezzük meg, hogy az első kiadásokban ugyanazok a képek szerepeltek a könyvben, mint az általános iskolaiban, majd az

³⁶ Unger Mátyás: Történelmi olvasókönyv III. Forrásszemelvények az egyetemes történelem (1640-1849) és Magyarország története (1526-1849) tanításához. Negyedik kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 371-6375. l.

³⁷ Fekete Sándor: Haza és haladás. A reformküzdelmek kora. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 59-674. és 106-110. l.

³⁸ Devecseri Lászlóné és Kislaki Károly: Történelem. Ált. isk. 7. oszt. 11., átdolgozott kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 73. l.

³⁹ Devecseri Lászlóné és Major József: Történetek az újkorból. Történelmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára 3. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 64-672. l.

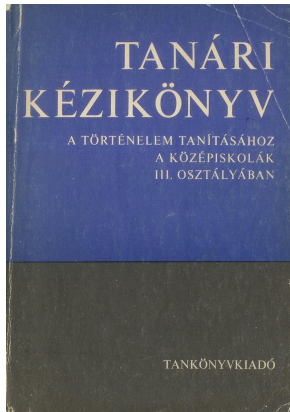
⁴⁰ Unger Mátyás: Történelem. Gimn. III. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1967. 319 l.

⁴¹ Unger Mátyás: Tanári kézikönyv a történelem tanításához a középiskolák III. osztályában. Tankönyvkiadó, Budapest, (1974.) 291 l.

újabb kiadásokban került a Holló Barnabás domborm helyére a pesti hengermalom képe.⁴²

Érdekesek a kézikönyv elemzési szempontjai:

šMi az, ami Széchenyit közéleti szereplésre készítette?ö

šHogyan próbálta Széchenyi a rendi Magyarországot a maga eszméinek megnyerni?ö

šElemezzük a Széchenyi programját összefoglaló 12 pontot!ö⁴³ (ti. a Stádiumét)

Ez a rendszeralkotó gondolkodás figyelhet meg a gyakorlati alkotások csoportosításában is:

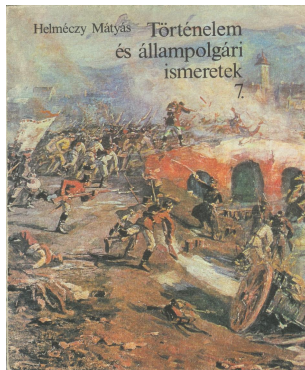
- ša) a mez. gazdaság kapitalizálása;
- b) a mez. gazdasági ipar fejlesztése;
- c) a közlekedés kiépítése;
- d) Pest-Buda központtá fejlesztése.ö

šSzéchenyi történelmi jelent ségeö immár nem škorlátaitö hangoztatja, hanem nagyságát hangsúlyozza: šSzéchenyi az, akiben volt bátorság szakítani az egyoldalú rendi szemlélettel; aki magasan állt s ezért szava messze hangzott; aki az els reformtervezetnek olyan formát tudott adni, hogy amellet igen vagy nem nélkül nem lehetett elmenni; aki tetteivel hitelesítette azt, amit hirdetett.ö⁴⁴

Az 1980-as évek rendszerbúcsúztató történelemtankönyvei (1980-1990)

Két kiemelked en jelent s történelemtankönyv született az 1978/80-as valóban reformtanterv nyomán. Az általános iskolában *Helméczy Mátyás*⁴⁵, a középiskolában *Závodszy Gézáé*⁴⁶.

Mindkett ő igaz, többszöri átdolgozást követ en ő a mai napig forgalomban van.

Az általános iskolás tankönyv *A reformmozgalom elindítója: Széchenyi István* cím alatti leckéjében foglalkozik ša legnagyobb magyarralö. Jellemz je a tankönyvnek a szikár törzs-, a szép számú kiegészít és az ő ekkor még ő felt n en gazdag képanyag. A *Hazánkon segíteni* részegységben egy bekezdésben és néhány mondatban esik szó származásáról, fiatal koráról a napóleoni háborúban és európai körútjáról. Érzelmileg er sen orientáló a bekezdés kiemelt mondata: Széchenyi István *ší mindenütt azt fontolgatta, hogyan tudna »csúnyácska hazáján« segíteni.ö*

A részegység második, rövidebb bekezdése az 1825. évi országgy lésen tett Széchenyi megajánlást tartalmazza, a mellette lév kiegészít anyagban a történés körülményeit is bemutatva. A lap alján az Akadémia falán lév domborm fotója látható, alatta a híres Széchenyi-mondattal: *šHa lenyesik a szárnyamat, gyalogni fogok, ha levágják lábamat, kezemen járok, ha ezeket is kiszakítják, hason csúszom, csak használhassak nemzetemnek.ö*⁴⁷

Széchenyi reformtervei kapcsán csak néhány dolgról esik röviden szó elképzelései közül: robotmunkát bér munkával kell fölcserélni (ehhez tartozik egy a robotmunkát a bér munkával összehasonlító rajz és versike), el kell törölni az siség törvényét, jobbágy is

⁴² Unger Mátyás: Történelem. Gimn. III. oszt. 10. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 10. kiadás, 1466150. l.

⁴³ Unger Mátyás: Tanári kézikönyv a történelem tanításához a középiskolák III. osztályában. Tankönyvkiadó, Budapest, (1974.) 1846185. l.

⁴⁴ Uo. 186. l.

⁴⁵ Helméczy Mátyás: Történelem és állampolgári ismeretek az ált. isk. 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 206 l.

⁴⁶ Závodszy Géza: Történelem a gimn. III. oszt. számára. Az újkor története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 233 l.

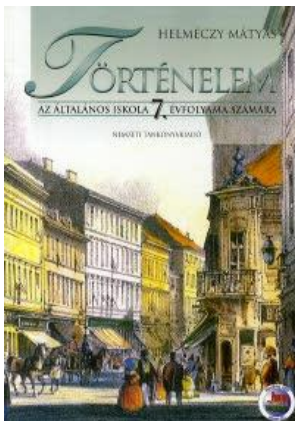
⁴⁷ Helméczy Mátyás: Történelem és állampolgári ismeretek az ált. isk. 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 44. l.

vehessen földet, nemes is adózzék. *Széchenyi gyakorlati alkotásai* képek formájában jelentek meg: Az első gzhajók egyike a Dunán Vácánál; A Magyar Tudományos Akadémia; A Lánchíd; Gzhajó a Balatonon; Hengermalom. *Széchenyi munkájának eredménye* is lényegre törően megfogalmazott: *šfelrázta hazánkat tepedségéb l.ö Szó kerül arról is, hogy terveit a f nemesekkel kívánta megvalósítani, de šcsalódnia kellett.ö Kossuthtal zajló vitája helyett a végs értékelés: šMáltán nevezte t Kossuth Lajos a »legnagyobb magyar«-nak.ö⁴⁸*

Érdekes a tananyagrészt záró képe: Egy gzhajó és egy régebben készült szállítóbárka találkozása; különösen a hozzá kapcsolódó feladattal: Miben jelent elrelépést a gzhajózás a Dunán? A korosztálynak megfelelően feladat segítségével ismerkedik meg a tanuló a Stádium pontjainak egy részével:

šSzéchenyi korszer bb társadalmat és korszer bb gazdaságot akart. Javaslatait Stádium cím könyvében 12 pontban összegezte. Ezekb l sorolunk föl néhányat. Jelöljétek šTö vagy šGö bet kkel, mely javaslat célozta els sorban a társadalmi átalakulást (T), s melyik a gazdasági átalakulást (G)!

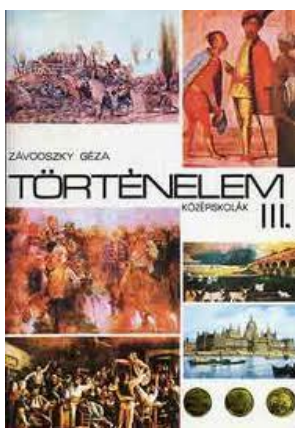
- í 1. a hitel,
- í 2. az iség törvényének eltörlése.
- í 3. a birtokszerzés joga mindenkinek,
- í 4. törvény eltti egyenl ség,
- í 5. vizek, folyók szabályozása, utak karbantartása és készítéseí ,
- í 6. céhek eltörlése,

- í 7. csak a magyar nyelv legyen hazánkban kötelez ,

Csak itt, a záró kérdések-feladatok között esik szó arról ó egy problémafelvetés formájában ó, hogy *šSzéchenyi óvakodott attól, hogy a Habsburgokkal szembehelyezkedjen. Az udvar mégsem rokonszenvezett terveivel. Miért?ö⁴⁹*

A tankönyv kés bbi változatainak szövege kevésbé változott, képanyaga inkább. Itt nemcsak arról van szó, hogy a kor igényeinek megfelelően a képek színesekké váltak, hanem tartalmilag is változtak. Barabás Miklós Széchenyi festménye mellett a *Lóverseny a lótenyésztés föllendítésére*, mely kép felirata tudatja a tanulókkal, hogy *šA lovakrölö Széchenyi is írt értekezést.ö⁵⁰*

Závodszy Géza tankönyve A reformeszmék kialakulása és elterjedése. Széchenyi programja cím alatt tárgyalja a gróf munkásságát⁵¹. A szerz szándékait ismét a tankönyvhöz készült tanári kézikönyvb l érthetjük meg leginkább⁵². Például a célkit zést a következ képpen fogalmazza meg Závodszy: *šAz óra egyik célja, hogy mind életm vét, mind személyiségét [ti. Széchenyiét] meggy z , vonzó érveléssel, tárgyilag megalapozva állítsuk a magyar történeti fejl désben a méltó helyre. [í] Alakját í úgy kell példaképiül állítani, hogy az ne vezessen a személyiség történetietlen kultuszához.ö⁵³ (Ne feledjük, posztstálinista id ket éltünk!)*

⁴⁸ Uo. 45647. l.

⁴⁹ Uo. 48. l.

⁵⁰ *Helméczy Mátyás: Történelem 7. az ált. isk. számára. Átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 59664. l.*

⁵¹ *Závodszy Géza: Történelem a gimn. III. oszt. számára. Az újkor története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 1026105. l.*

⁵² *Závodszy Géza: Tanári kézikönyv a gimnáziumi történelemkönyvhöz III. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 242 l.*

Az események, gondolatok itt folyamatukban jelennek meg. Így például a családi háttér, benne Széchenyi Ferenc, de a Festeticsek szerepével, valamint például azzal, hogy *šAz 1825-ös 27-es országgyűlés mérlegét éppen annak alapján vonjuk meg, vajon keresett-e válaszokat az immár évtizedek óta létező, egyre aktuálisabb kérdésekre. A tanulók nyilván belátják, hogy a méglyogos forrásokból táplálkozó sérelmi politika fölújítása sem vihetett el bbre.*⁵⁴

Széchenyi elméleti munkásságából a Hitel viszonylag vázlatosan, forrásszemelvények nélkül kerül bemutatásra, de itt is elzmények felvillantásával, de nem a személyes vonulat, hanem a társadalmi igény szempontjából. Balásházy János, a haladó középnemesség egyik el futára így írt: *šAz idő, s az újonnan kifejlődött szükségek elementáris erővel bírnak, melyeknek ereje, ha bölcs törvények által nem szivároghat el, lassan-lassan szétpattantja a társaságot [társadalmat] egybekapcsoló láncokat.*⁵⁵ A Hitel egyes megállapításaiból néhány a tankönyvíró olvasatában: *šA mezőgazdaság kapitalista átalakításához í hitelre volt szükség, í mert a nemesi birtokot í elárverezni nem lehetett, ő a szűcs törvényének megszüntetése í maga után vonja a nem nemesek földvásárlási jogát és a nemesek adózását, ő a robotot meg kell szüntetni a jobbágyok egyéb feudális kötelezettségeivel együtt.*⁵⁶ Részletesen azonban itt is a Stádium 12 pontjának elemzésére kerül sor, melyhez a tankönyvszerző interpretációjának lényege a következő: *šAz első 6 pont alkot egymásba kapaszkodó gondolati sort, tartalmazza a polgári földtulajdonviszonyok kialakulásának feltételeit. [í] A második 6 pont a polgári átalakulás további követelményeit fogalmazza meg í ő.*⁵⁷ Felhívja a figyelmet az ellentmondásokra is, de a 10. pont mondata (*šA felsőbb parancsolatokban a legnagyobb egyformaság kell.*), meg a 11. pont (*šcsak a Helytartó Tanács közbevetése és befolyása által kormányoztassunk.*) *šegy nem germanizáló, korszerűsített jözeffinizmust nem zár ki.*⁵⁸

Széchenyi gyakorlati alkotásairól viszonylag szerényebb terjedelemben szól a tankönyv (A Széchenyi, a reformpolitikus részfejezet tárgyalása során az Akadémia megalapítása mellett a hazai társas élet fejlesztése, azon belül lóversenyzés és kaszinó intézménye kerül szóba), és főleg a közlekedés fejlesztését, a Vaskapu behajózhatóvá tételét, a Tisza szabályozását, a hajógyár és a téli kikötő létesítését emeli ki a szerző. A gőzzel hajtott hengermalom megépítése mellett népszerűsítette a selyemhernyó-tenyésztést is, ami új elem a korábban tárgyalt tankönyvek szövegéhez képest.⁵⁹

Széchenyi tevékenységének értékelése újszerű elemeket is tartalmaz a korábbiakhoz képest, bizonyos kötelező marxista klisékkel együtt: *šSzéchenyi osztálya fölvirágzásának útját az egész nép boldogulásának együtt kereste. A változásokat felülre kezdeményezett reformok útján kívánta megoldani, az Ausztriához fűződő kapcsolatok bolygatása nélkül. Elképzelése nyomán az arisztokrácia agrárkapitalista »újnemességgé« (vö.: Anglia), megtartva gazdasági és politikai hatalmát. Széchenyi tevékenysége az országos piac kialakulásának és a polgári nemzetné válásnak az útját egyengette.*⁶⁰ A tanári kézikönyv záró értékelése még inkább

⁵³ Uo. 132. l.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Závodszy Géza: Történelem a gimn. III. oszt. számára. Az újkor története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 103. l.

⁵⁶ Uo. 104. l.

⁵⁷ Závodszy Géza: Tanári kézikönyv a gimnáziumi történelemtankönyvhöz III. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 133-134. l.

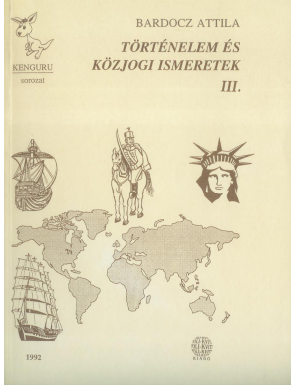
⁵⁸ Uo. 134. l.

⁵⁹ Závodszy Géza: Történelem a gimn. III. oszt. számára. Az újkor története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 104. l.

⁶⁰ Uo. 106. l.

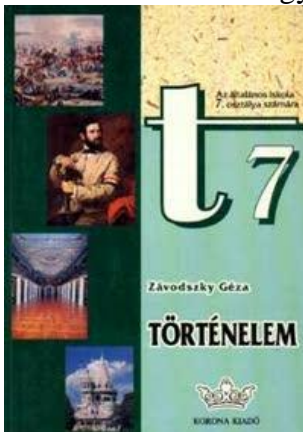
megvilágítja a fentieket: *šKétségtelen, hogy Széchenyi, bár tekintete el tt mindig az egész ország lebegett, a gazdasági és társadalmi fejl és élvonalában mindenekel tt saját társadalmi réteget szeretne volna látni. Eszméi és példája mégis a sérelmi politikából kinöv köznemesség soraiban fejtett ki igazán erjeszt hatást.ö*⁶¹

A rendszerváltozás utáni általános iskolai tankönyvek Széchenyi-képe

A rendszerváltozás után megjelent els tankönyv, mely bevallottan általános és középiskolák igényeit egyaránt ki kívánta elégíteni, b egyoldalnyi terjedelemben foglalkozott Széchenyivel.⁶² Itt A reformkor 2. tananyagban együtt jelent meg Széchenyi elméleti és gyakorlati tevékenysége. A Hitel f bb gondolatait 10 pontban sorolja fel: *šhitelre (1.) lenne szükség; šmeg kell í szüntetni az siség törvényét (2.)ö; šlehet vé kell tenni, hogy nem nemesek is vásárolhassanak birtokot (3.)ö; ša közterheken osztozni kell (4.)ö; šaz elavult robotmunkát meg kell szüntetni, bémunkára van szükség (5.)ö; šaz áruforgalomhoz a közlekedés korszer sítése (6.) elodázhatatlan, ehhez mindenekel tt útépítés és folyamszabályozás (7ö8.)ö szükséges; de fontos ša törvény el tti egyenl ség követelése (9.)ö és šhogy a hivatalos nyelv a magyar legyen (10.)ö.*⁶³

Gyakorlati tevékenységénél a šmegszokottakonö (lóversenyzés, a Lánchíd építése, Duna-szabályozás, balatoni g zhajózás, g zmalnok, Tisza-szabályozás, selyemhernyó-tenyésztés) kívül új elem, hogy šbábáskodott a vasútépítésnélö. Felt n , hogy nincs külön értékelés róla, hacsak annak említése, hogy Kossuth t nevezte el a *šlegnagyobb magyarö*-nak nem nevezhet annak.⁶⁴ A tankönyv képanyaga meglehetősen szerény, ennek megfelelően csak két Széchenyi-arckép és két Lánchíd-kép (egy korabeli és egy mai) tartozik az anyagrészhöz.⁶⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy a könyv csak id legesen került be az akkoriban kialakulóban lévő magyar tankönyvpiacra, ma már kevesen emlékeznek rá.

Korántsem érvényes ez a III. osztályos gimnáziumi tankönyv szerzője, Závodszy Géza által írt 7. osztályos tankönyvre, mely a mai napig az egyik legnépszerűbb munka az általános iskolák számára.⁶⁶ A sajátosan, az egyetemes és magyar történeti fejezeteket együtt tárgyaló tankönyvben A reformkor nyitánya. Széchenyi föllépése anyag rész három részegységben foglalkozik a šlegnagyobb magyarö-ral: *Az 1825/27-es országgy lés. A nemesi alkotmány helyreállítása; Széchenyi István ifjúsága; Széchenyi, a reformkor programadója*. Ezúttal a középs , Széchenyi ifjúságával foglalkozó tananyag rész érdemel említést, melyben a tankönyvíró leplezetlen neveléssel célzattal szól kezdetben *šaz arisztokrata ifjak gondtalan életétö* folytató fiatal grófról, aki *študatos önm veléssel, utazásokkal készült új életére.ö* Ugyanígy kerül említésre Wesselényi Miklós báró barátsága, amely *šhozzásegítette Széchenyit, hogy fölébredjen benne a haza és a magyar nép tudatos szeretete.ö*⁶⁷

⁶¹ Závodszy Géza: Tanári kézikönyv a gimnáziumi történelemkönyvhöz III. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 135. l.

⁶² Bardocz Attila: Történelem és közjogi ismeretek III. Tankönyv 12 évest l 17 éves korig. Poli-Kvitt Kiadó, Budapest, 1992. 1516152. l.

⁶³ Uo. 151. l.

⁶⁴ Uo. 152. l.

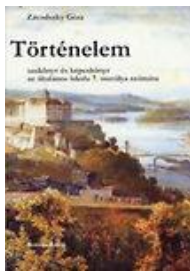
⁶⁵ Uo. 150. és 152. l.

⁶⁶ Závodszy Géza: Történelem az általános iskolák 7. osztálya számára. Korona Kiadó, Budapest, 1993. 238 l.

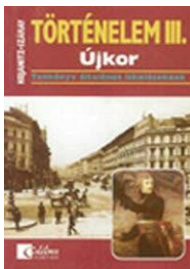
⁶⁷ Uo. 79680. l.

A *Széchenyi, a reformkor programadója* tananyag részben a Hitel kapcsán esik szó arról, hogy miért van szükség hitelre, miért káros a robotmunka, miért kell eltörölni az ország törvényét, és hogy a nemesnek is kelljen adózni. A Hitel sikerét azzal húzza alá a szerző, hogy *„négy egymást követő kiadásban fogyott el, majd Széchenyi gondolatait pontosítva még két könyvet jelentetett meg reformgondolatairól Világ (azaz Világosság) és Stádium címmel 1831-ben és 1833-ban.* A tananyag végén lévő olvasmány, *Széchenyi önvallomása (az akadémiai följajánlásról)*, a nyitó tananyag részhez nyújt kiegészítő ismereteket, és némi képet Széchenyi nyelvi világról.⁶⁸

Széchenyi gyakorlati tevékenységéről az *Országépítés az 1830-as években* címmel a *reformmozgalom kibontakozása. Az önkéntes örökváltás az 1832/36-os országgyűlésen* lecke részeként esik szó, a Duna- és a Tisza-szabályozást, a selyemhernyó-tenyésztést, valamint a Lánchídat megemlítve.⁶⁹

A tankönyv újabb, immár színes változatában természetesen első sorban a képanyag újult meg. A nagyeceni Széchenyi-kastély, egy Barabás Miklós által készített Széchenyi portré és egy, a Széchenyi-házaspárt ábrázoló krétarajz mellett a *Lánchíd alapkövének ünnepélyes letétele* című ó szintén Barabás Miklós ó vízfestmény jelenik meg, valamint egy Széchenyit ábrázoló karikatúra, amely viszont szinte alkalmas a gyakorlati tevékenysége áttekintésére is.⁷⁰

A M szaki Könyvkiadó tankönyve⁷¹ a reformkor kezdete Magyarországon tananyaga Széchenyi István részegységének kiemelt gondolatait: *„1830-ban megjelenő Hitel című munkájában Széchenyi arról igyekezett meggyőzni olvasóit, hogy a fennálló gazdasági és politikai rendszer még azoknak sem kedvez, akik látszólag legfeljebb haszonélvezői; ő; még kell adni a nem nemeseknek is azt a jogot, hogy birtokot vásárolhassanak; a földeket pedig bér munkásokkal kell megműveltetni; Széchenyi pedig nem volt híve a túlzottan gyors átalakulásnak, és az udvarral egyetértésben akarta megvalósítani elképzeléseit.*”⁷²

A Széchenyi alkotásai részegységben az Al-Duna, a Tisza szabályozása, a Lánchíd megépítése, a hajózás fejlesztése, a vasútépítés összekapcsolása Pest-Buda fejlesztésével és a hazai lótenyésztés fejlesztése mellett a kaszinók alapítását is megemlíti a szerző. A tankönyv vonatkozó képanyagát viszont csupán egy korabeli Széchenyi karikatúra jelenti, az is elemzési szempontok nélkül.⁷³

A *19. század története fiataloknak* című tankönyv⁷⁴ Széchenyi évtizede tananyaga eléggé érdekes című részegységekkel rendelkezik: A *Hitel híján* Széchenyi fellépésének elzárkózott tárgyát tárgyalva fontosnak tartja megemlíteni, hogy hitelkérelmét egy bécsi (zsidó) pénzembernél nyújtotta be, s annak csupán formális elutasítását is kiemeli, hiszen napokkal később megkapta a pénzt. A történet után a következtetés levonása az ország törvényének eltörlése, majd a gróf elhatározása: *„A Hitel lábra állítását tettem systemám [rendszerem] talpkövéül.*” Az is új konkrétum a

⁶⁸ Uo. 80681. l.

⁶⁹ Uo. 85. l.

⁷⁰ Závodszy Géza: *Történelem tankönyv és képeskönyv az általános iskola 7. osztálya számára.* Korona Kiadó, Budapest, 2003. 94695., 97., 101. és 103. l.

⁷¹ Kojanitz László és Száray Miklós: *Történelem III. Újkor.* Tankönyv általános iskolásoknak. M szaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. 184 l.

⁷² Uo. 44645. l.

⁷³ Uo. 45. l.

⁷⁴ Bihari Péter: *A 19. század története fiataloknak 1775-1918.* Tankönyv 7. oszt. Holnap Kiadó, Budapest, 2000. 207 l.

tankönyvben az eddig tárgyaltakhoz képest, hogy bemutatja, a gyakorlatban hogyan alkalmazta elveit Széchenyi.⁷⁵

A *Hitel, Világ, Stádium* ó korántsem rendhagyó cím ó részegység alapvet en a Hitelr l, és a körülötte zajló vitákról szól. Újszer sége abban rejlik, hogy konzervatív ellenvéleményt (š *Mit szült az a könyv, amelyet megégetni kellett volna sajtójával-kiadójával együtt!*ö) is beépít szövegébe, miközben ša magyar polgárosodás és liberalizmus alapm veöként értékeli a Hitelt. A tankönyvszerz értékelése: š *Nem Széchenyi fogalmazotta meg el ször reformjavaslatokat, de állította el ször logikus sorrendbe a teend ket.*ö

A megvalósítás mikéntjér l az š *Elmesúrlódás*ö felettébb beszél , bár általános iskolásoknak mindenképp magyarázatra szoruló cím részegység szól. Ebben a nagybirtokos elit vezet szerepér l és Bécs megnyerhet ségér l esik szó, mert ša gróf káros és medd ellenzékieskedésnek tartotta a hagyományos nemesi politizálást.ö A fenti két tananyagrészt Széchenyi életútjának f bb eseményeit felsoroló rövid kronológiát fog közre.⁷⁶

Széchenyi gyakorlati alkotásainak a felsorolása talán ebben a tankönyvben legrészletez bb, de a legtagolatlanabb is: š *í az Akadémia, a Nemzeti Kaszinó és az Els Lótenyésztési Egyesület megalapítása mellett a Duna G zhajózási Társaság, a Pesti Hengermalom, az Óbudai Hajógyár és a téli kiköt létrehozásaí ö, de širányította az Al-Duna szabályozását és a Lánchíd építését, foglalkozott a Tisza szabályozásával, a balatoni g zhajózással, a pesti magyar színházzal, a Duna-parti sétatérrel, a csónakdával, a takarékpénztárakkal, a bortermelés és a selyemhernyó-tenyésztés fejlesztésével, a budai Alagúttal és a hazai vasúthálózat tervezésével. honosította meg a sport szót, t le ered a Budapest szóösszetétel és az »Ön« megszólítás. csináltatta az els vízöblítéses WC-t Magyarországon.*ö A tankönyv viszonylag szerény ó még nem színes ó képanyaga a Hitel címlapképe mellett a Széchenyi-házaspár képét, valamint a *G zhajó a Dunán* cím kép.⁷⁷

Az *Apáczai Kiadó* tankönyve⁷⁸ két tananyagban szétosztva tárgyalja Széchenyit. A *reformkor nyitánya Magyarországon. Széchenyi fellépése* lecke el bb tárgyalja a *Nemesi ellenállás* keretei között Széchenyi Ferenc tevékenységét (Nemzeti Múzeum és Országos Széchenyi Könyvtár alapjainak megvetése), majd a *Széchenyi István fellépése* tananyagrészen az ifjú gróf 1825-ös országgy lésen történt felajánlását, majd csak utána *Széchenyi István ifjúkorát*. Gazdag a képanyag: *A Magyar Tudós Társaság felállításának pillanata; Gróf Széchenyi István, az utazó; A nagykenki Széchenyi-kastély; A Széchenyi-család címere; Széchenyi Ferenc gróf és az 1840-es évekbeli Nemzeti Múzeum képér l nem is beszélve.*⁷⁹

A másik šSzéchenyisö lecke: *Széchenyi István tevékenysége és a reformkor társadalma*, mely *Széchenyi István alkotásait* egy tananyagrészen tárgyalja, nem választva szervesen külön az elméleti és gyakorlati tevékenységét. Kiemelt m vek a *Lovakrul*, a *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium*; gyakorlati munkásságából pedig a lótenyésztés, lóversenyzés, az Al-Duna és a Tisza szabályozása, a g zhajózás megindítása, a kiköt k építése és š *í a Vaskapu-szorosban a 120 km hosszú a Duna mentén sziklába vajt Széchenyi-út*ö.⁸⁰ Említésre kerül még a Fert tó melletti els szabad strand, az els hengermalom, a selyemhernyó-tenyésztés, a Sopronó bécsújhelyi Vasúttársaság, a takarékpénztárak, de a Lánchíd és az Alagút is. Képen

⁷⁵ Uo. 89. l.

⁷⁶ Uo. 90691. l.

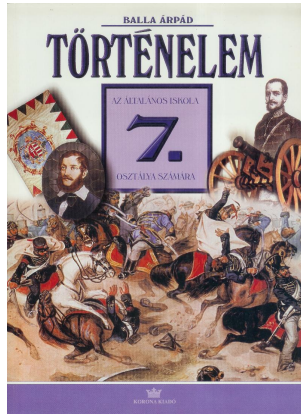
⁷⁷ Uo. 89. és 91. l.

⁷⁸ *Bánhegyi Ferenc: Történelemkönyv az általános iskola 7. osztálya és a 13 éves korosztály számára.* Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2001. 168 l.

⁷⁹ Uo. 50651. l.

⁸⁰ Uo. 52. l.

megjelenik az Óbudai Hajógyár, valamint Buda és Pest látképén a pesti Duna-part palotasora. Széchenyi és felesége képe a *Honder* egyik 1843-as száma címlapjáról illusztráció a következő tananyagrészt, *A magyar társadalom a reformkorban* korabeli öltözékeinek a bemutatásához. Széchenyi tankönyvi értékelése meglehetősen szikár: *„Népszerű volt, tisztelték, de az udvarral való jó kapcsolata következtében megrendült az ellenzéki magyar nemesség bizalma Széchenyi iránt.”*⁸¹

A Korona Kiadó újabb tankönyve⁸² is két tananyag keretei között foglalkozik Széchenyivel. A *reformkor küszöbén* tananyag részeként: *Széchenyi István fellépése*, a *Széchenyi István felajánlja birtokainak egyévi jövedelmét egy Tudós Társaság alapítására* című litográfiával.⁸³ Érdekes kiegészítő olvasmány a Fekete Sándor nyomán keletkezett *A kis parlag* című írás, mely a korabeli magyar viszonyokat egy történet keretében mutatja be, igen plasztikusan.⁸⁴

A következő tananyag viszont teljes egészében a gróf: *Széchenyi István, a reformkor elindítója*. A *Széchenyi István ifjúkora* tananyagrésztben szó esik az apáról, Széchenyi Ferencről I (a képe a tankönyvben mellékelve), a Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Könyvtár megalapítójáról. Széchenyi István utazásai mellett említésre kerül, mint a tankönyvek többségében Wesselényi Miklóssal kötött barátsága is. A *Széchenyi reformprogramja* tananyagrészt elméleti munkái közül csak a Hitelt említi, s ezen belül az ország eltörlésének fontosságát, továbbá azt, hogy nem nemesség is vehessenek földet, de a törvény előtt egyenlőség és a közteherviselés szükségességét hangoztatja a tankönyvíró, kiegészítve azzal, hogy mindezt fennemességi vezetéssel kívánta megvalósítani. Érdekes elemek a részegységnek is a megszokott Széchenyi portré mellett is egy korabeli röpirat, és a hozzá készült didaktikus rajz, melyek *„a jobbágyok gazdasági ellenállását”, a robotmunka szatékonyosságát* idézik, hasonlóan a Tankönyvkiadó korábbi könyveihez.⁸⁵ *Széchenyi gyakorlati alkotásainál* itt is a képanyag meggyűzőbb, bár a szöveges felsorolás itt sem rövid: Akadémia, Nemzeti Kaszinó, lóversenyek, lótenyésztés, Vaskapu, dunai gőzhajózás, hajógyár, téli kikötő, gőzmalom, Lánchíd. Képen pedig egy lóversenypálya, az 1835-ben alapított Óbudai Hajógyár és *A Lánchíd alapkövetétele*, Barabás Miklós festménye.⁸⁶

A Mozaik Kiadó tankönyve három képpel gazdagon ellátott oldalon tárgyalja a témát: *Széchenyi István, a reformok első megfogalmazója* címmel.⁸⁷ A hagyományos részegységek: *Széchenyi családi háttere és ifjúkora*, *Széchenyi reformprogramja* és *Gyakorlati alkotásai*. A családi háttér kapcsán megemlítsük a Nemzeti Múzeumot megalapító Széchenyi Ferenc mellett az édesanyja, Festetics Julianna, *„a keszthelyi Georgicont alapító Festetics György gróf testvére”* is. Meglepő, de roppant didaktikus olvasmány, ahogy a gróf vall gyerekkoráról, igaz, csak kiegészítő anyagban: *„Nekem is végtelenül nehéz felfogásom volt, gyermekkoromban szinte semmilyen; 6-7 esztendőm koromban a legnagyobb fáradtsággal sem tudtak megtanítani még olvasni sem”* *„A katonaságnál eltöltött éveit követően, az utazásai kapcsán itt is megemlítsük a barát, Wesselényi Miklós báró.”*⁸⁸

⁸¹ Uo. 53. l.

⁸² Balla Árpád: *Történelem az általános iskola 7. osztálya számára*. Korona Kiadó, Budapest, 2003. 224 l.

⁸³ Uo. 77. l.

⁸⁴ Uo. 78. l.

⁸⁵ Uo. 79. l.

⁸⁶ Uo. 80-81. l.

⁸⁷ Horváth Levente Attila és Kövér Lajos és Pelych István: *Történelem. Az újkor története 7.* Mozaik Kiadó, Szeged, 2006. 756-77. l.

⁸⁸ Uo. 75. l.

Széchenyi reformprogramjából az írás jogtörvényének és a robotnak a megszüntetése, valamint a közteherviselés-gondolat kerül kiemelésre. Nem korlátaiként, hanem tényként kerül megemlítésre, hogy *í a folyamat vezet erejének az arisztokráciát tekintette, továbbá í meg akarta nyerni a bécsi udvar támogatását* is. Gyakorlati alkotásai közül a Magyar Tudományos Akadémia, a Lánchíd, a kaszinók, a balatoni és dunai gzhajózás, a Tisza és az Al-Duna szabályozása, az óbudai hajógyár alapítása, a g zmalom és a selyemhernyó-tenyésztés kerül szövegesen és képből is (!) megemlítésre. Külön szövegrész és képek ísszólnak. A tervezett Lánchíd rajzáról és a ílófuttatásról. Érdekes *A Lánchíd gondolata* cím ískis színes, mely arról szól, hogy apja halálát követ en egy hétig nem tud átkelni a zajló Dunán. Ekkor írja naplójába a tankönyvi idézetet: *í egyévi jövedelmemet fordítom rá, ha Buda és Pest közt híd épül, s hogy ezért, jóllehet Pesten lakni alkalmasint sohasem fogok, egyetlen krajcár kamatot vagy akár visszafizetést sem fogok követelni. Az a gondolat, hogy hazámnak fontos szolgálatot tettem, majd b ségesen kárpótol.* Érdekes a lóversenyzés mellett érvel í gróf anekdotája is.⁸⁹

Itt külön részegységben kerül sor Széchenyi értékelésére, *Széchenyi hatása a hazai közvéleményre* cím alatt. *í Úgy vélte, hogy a gazdasági átalakulás a társadalom polgárosodását is elindítja.* *í Jelent ségét a pályatárs, Kossuth Lajos fogalmazta meg a legszemléletesebben: »Ujjait a kornak üt erére tevé, és megértette líktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én í legnagyobb magyarnakí «*⁹⁰

A Nemzeti Tankönyvkiadó legújabb tankönyvében⁹¹ is két tananyagban íbukkan fel Széchenyi. *A Magyarország a napóleoni háborúk korában* lecke végén ív részegység: *A reformkor nyitánya.* Ebben szerepel Széchenyi felajánlása í egy tudós társaság í megalapítására. A kiegészít í szöveg idézi Széchenyi szavait: *í Nekem itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok: és ha feláll egy oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtsé, mely avval segítse el í honosainak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá.* A szöveg alatt a Magyar Tudományos Akadémia mai képe látható, egy kutatási feladattal: *í Nézz utána í például az interneten í mikor készült el a ma is látható épület!*⁹²

A következő, *A reformkor hajnalán* tananyagban immár nagyobbik, második része foglalkozik Széchenyivel. *A Széchenyi István (1791-1860) fiatalokora* tananyag í rész a Hítel megjelenéséig í start, í ifjúkori portréjával, *Johann Ender* vízfestményével ísszínezve. A szövegben kiemelésre kerül a nagycenki kastély, hogy *í huszártisztként részt vett a lipcsei csatában,* útjai során *í az angol gazdaság és az angol alkotmány kápráztatta el,* valamint hogy a gazdálkodásában tapasztalhatta a íst kehiány í-t, a hitelkérelemnél viszont az írás jogtörvénye komoly akadályt jelentett. Három érdekes ískis színes í olvasható a tananyag í rész kapcsán a könyvben: *Széchenyi gyerekkoráról, A lipcsei bravúrról és A franciaországi csatormahálózatról.* A í népek csatájában í a 22 éves Széchenyi futártisztként tett fontos szolgálatokat, míg a francia csatormarendszer az ítthoni mocsarak lecsapolására és a hazai folyószabályozásra hívta fel a ígyelmét.⁹³

A Hítel kapcsán a tankönyvíró a birtokfejlesztésekre hívja fel a ígyelmet, mely gépek vásárlását, ístállók ípítését, íntöz berendezések kialakítását jelenti. Programjából az írás jogtörvényének és a robotnak a megszüntetése, valamint a közteherviselés-gondolat kerül kiemelésre.

⁸⁹ Uo. 76677. l.

⁹⁰ Uo. 77. l.

⁹¹ Horváth Péter: *Történelem az általános iskolások számára 7. oszt.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008. 200 l.

⁹² Uo. 65. l.

⁹³ Uo.

törvényének és a robotmunkának az eltörlése kerül kiemelésre. Itt is szólni kell a škis színesekö-r I, melyek egyike Széchenyi szemléletességét példázza: *šNem ám peng sarkantyú, vitézkötés ó tán vitézség nélkül ó, s nem panyókás mente, nem sivár borítós paszomány, kócsagtoll, Attila-kalpag, Zrínyi-dolmány fogják honunkat felemelni!* ö A másik, hosszabb részlet, a Hitel régies nyelvezetét példázza a tanulók számára. A fotókon a Hitel els kiadásának a címlapja és egy mai 5000 forintos látható, Széchenyi arcképével.⁹⁴

A harmadik, Széchenyivel is foglalkozó tananyag: *Más úton egy cél felé: Széchenyi István és Kossuth Lajos*. Itt kerül tárgyalásra *Széchenyi és Kossuth vitája*. A szöveg a kett jük programját összeköt elemeket állítja középpontba, a régebbi, rendszerváltozás el tti tankönyvek inkább szétválasztó jellegével szemben. *šMindketten fejlett, önálló polgári nemzetállamot kívántak teremteni Magyarországon, de más eszközökkel.* ö Széchenyi *štartott attól, hogyí [Kossuth] szembefordítja hazánkat a Habsburgokkal, [í] hogy forradalom robbanhat ki Magyarországon, s ez végzetes eredménnyel járna.* ö *šAbban sem értettek egyet, hogy [í] Széchenyi a f urakat, Kossuth a köznemességétí* ö szánta a polgári átalakulás vezetésére. Minden szövegnél szemléletesebb azonban a 13 éves tanulók számára a korabeli karikatúra, melyen *šSzéchenyi Bécs felé húzza, Kossuth pedig visszatartja a magyar szamarat.* ö⁹⁵

Széchenyi István gyakorlati alkotásai egy negyedik tananyagba (*Magyarország fejl dése az 1840-es években*) kerültek ebben a könyvben, ami egyetlen korábbi munkára sem jellemz . Ezekb l mértékkal válogat a szerz : Pesti Kaszinó, lótenyésztés, lóversenysport, a Duna hajózhatóvá tétele, a dunai és balatoni g zhajózás, pesti magyar színház, Pest-Buda helyett Budapest, állandó k híd a két város összekötéséhez (ma Széchenyi lánchíd) kerül kiemelésre a törzsanyagban. A kiegészít anyag itt is számtalan érdekességet tartalmaz, melyek közül a *Hajóhíd a Dunán*, valamint *A közlekedés fejlesztése* emelhet ki, melyben Széchenyi jelent s szerepet töltött be: Balaton G zhajózási Társaság, Óbudai hajógyár, amit *G zhajós és szállítóbárka a Dunán* kép šer sít megö.⁹⁶

A rendszerváltozás utáni középiskolai tankönyvek Széchenyi-képe

Itt is b séges a választék. *Ujváry Pál* tankönyve⁹⁷ a mai napig els sorban a szakközépiskolákat szolgálja. A *reformkor els évtizede* tanegység kulcsszerepl je természetesen Széchenyi István. A lecke részegységeinek a címei helyenként balladai tömörség ek: *Széchenyi, Programja, Bíráló, Hazafiság, Földbirtokos és üzletember, Idegen kormányzat, Bels reformok és a függetlenség kérdése*. De a terjedelem sem túl nagy, mintegy 3 oldal, az egész könyv alig 1%-a. Ebbe a szikár terjedelemben is belefér egy-két sajátos idézet, gondolat. Ezek közül szemezgetünk.

Például Széchenyi útjait egész oldalas térkép ábrázolja.⁹⁸ A *Bíráló* cím részegységben a Széchenyit l keveset idézett *Lovakról* cím munkájából citál a tankönyvíró, amely részlet korántsem csupán a lótenyésztéssel és lóversenyzéssel foglalkozik: *šCsak a Nagylelk séget és a Patriotizmust nem kell az Istenért összekeverni a gazdasággal, a Kereskedéssel í nem ér-e közjóra nézve, egy jó Gazda-hazafi, egy vagyonos Keresked -hazafi többet, mint szegény tehetetlen patrióta, bár mi szép lélek lakja is szívét.* ö Ostorozza Széchenyi a semmittev , igénytelen lustaságot is: *šEz a magyar hanyagság kulcsa, kivált a Tisza völgyén: kenyere, bora, sódara van; gatyá is nyáron, bunda télen, egy pár csizma és egy kalap, ólmos [bot] a kézben s néha szívrepeszt szomorú nóta meg »andalgó álmom«, ennyi kell, í minek e fölibe*

⁹⁴ Uo. 70. l.

⁹⁵ Uo. 79. l.

⁹⁶ Uo. 81682. l.

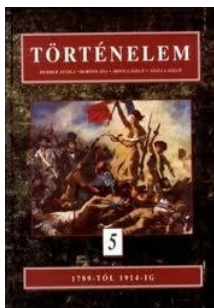
⁹⁷ *Ujváry Pál: Történelem a középiskolák III. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 301 l.

⁹⁸ Uo. 100. l.

munka?ö A Hazafiság című részegységben a Hitel befejezéséből idéz viszonylag hosszabban, az igaz hazafiságot a cselekvésben megjelölve.⁹⁹ Ennek példázata a *Földbirtokos és üzletember* részegység, melyben a szerző konkrét számadatokkal példázta, hogy *ŠSzéchenyi a gyakorlatban is megvalósította gazdasági elveit.* Összegezer befektetéseit olvashatjuk a Duna Gőzhajózási Társaságban, a Lánchíd társaságában, a Hengermalomban, de földbirtokai jelentős részét is több vállalkozásként megvette.

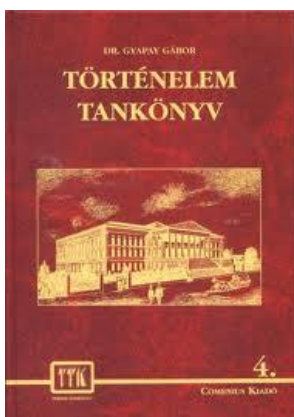
Az *Idegen kormányzat* részfejezet tankönyvi szövege szerint: *ŠA nagy reformer nem osztotta azt a nemesi sérelmet, amely minden baj okának az idegen kormányzatot tartotta.* Ennek bizonyítására hosszabban idéz a szerző a Stádiumból. Gyakorlati alkotásairól a *Belső reformok és a függetlenség kérdése* kapcsán esik szó: Akadémia, folyamszabályozás, dunai gőzhajózás, Lánchíd, Pest és Buda fejlesztése stb., a magyar függetlenséget a nemzetközi viszonyok ismeretében nem támogatta, hiszen az nem számíthatna külső támaszra.¹⁰⁰

Széchenyi és Kossuth vitájáról *A reformmozgalom az 1840-es években* tananyag *Viták a reformmozgalomban* részegység keretében esik szó. *ŠSzéchenyi úgy ítélte meg, hogy Kossuth túlságosan sokat és túlságosan gyorsan akar a reformokból megvalósítani. Aggályosnak tartotta a gazdasági függetlenség kérdésének felvetését is.*¹⁰¹

Az *Eötvös Gimnázium* tankönyvsorozata 5. kötetében¹⁰² kerül sorra a reformkor és Széchenyi tárgyalása, főképpen *A 30-as évek* című tananyagban. A tankönyv egyértelműen a Hitel megjelenésétől indítja a reformkort. Ennek legfontosabb tétele: *ŠA magyar birtokos szegényebb, mint birtokaihoz képest lennie kellene.* Ennek a problémának a megoldásából származnak reformgondolatai (az ország törvényének eltörlése, a földesúri és paraszti birtokok elkülönítése, a kilenced megszüntetése, a céhek, árszabások és belső vámok felszámolása, a nem nemesek birtokbírhatási joga, a nemesi adómentesség felszámolása, az *Šalkotmány egyenlő kiterjesztése az ország minden lakosaira*), melyek ráadásul korántsem elzárkózottak. (Pethe Ferenc, Nagyváthy János és Balásházy János nevét, mint korábbi gazdasági szakmunkák szerzőit, említi is a szerző.) Gyakorlati munkásságából csak *ša lóversenyek rendezése, [í] a kaszinó megteremtése, gazdasági egyesületek szervezése, a dunai gőzhajózás szorgalmazása* kerül kiemelésre.¹⁰³

Széchenyi és Kossuth vitájában kettejük ellentétének felszínes okaként tárgyalja a tankönyv azt a felfogást, *ší hogy Széchenyi és Kossuth vitájában az ész és a szív csapott össze, vagy az, hogy Széchenyi az anyagi, Kossuth pedig a szellemi reformot képviselte.* Valójában a reformmozgalom irányításában Széchenyi a magyar arisztokráciának, Kossuth pedig a köznemességnek adott volna szerepet. Széchenyi kerülte a közjogi kérdéseket, melyek Ausztria és Magyarország szerepét érintették volna, Kossuth viszont felhasználta a nemzeti ellenzéki erőt. Széchenyi *šfelülről, óvatos lépésekben végrehajtott reformokat* akart, *ša Kossuth-féle érdekegyesítésben a forradalom írányvesztését látta.*¹⁰⁴

Gyapay Gábor tankönyvsorozatának 4. kötetében Széchenyi életútját olvasmány tárgyalja.¹⁰⁵ Előtte *A reformok megindulása* című

⁹⁹ Uo. 101. l.

¹⁰⁰ Uo. 102. l.

¹⁰¹ Uo. 108. l.

¹⁰² Herber Attila ó Martos Ida ó Moss László ó Tisza László: *Történelem 5.* Reáltanoda Alapítvány, Budapest, 1996. 121-124. és 134. l.

¹⁰³ Uo. 122-123. l.

¹⁰⁴ Uo. 134. l.

¹⁰⁵ Gyapay Gábor: *Történelem 4.* Comenius Kiadó Kft., Pomáz, 1999. 335-340. l.

tankönyvi leckében szó esik ó idézve szavait ó Széchenyi felajánlásáról az 1925-ös országgyűlésen, kiegészítve azzal, hogy kik csatlakoztak még hozzá adományozóként: *ŠSzéchenyi István 60000, József nádor 10000, Vay Ábrahám 8000, Károlyi György 40000, Andrassy György, Batthyány János, Esterházy Mihály, ifj. Esterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László 10-10000, Batthyány Fülöp herceg 50000, Sándor István 10000, [a] Teleki testvér grófok 5-5000 forintot és egy 30000 kötetes könyvtárat ajánlottak föl számos kisebb összeg adományozó mellett.*¹⁰⁶ A reformországgyűlés I. tanegység I. részét ezzel a kiemelt mondattal kezdi a szerző: *Š1830. január 28-án jelent meg Széchenyi István Hitel című munkája.* A művelményei rövid bemutatása után Széchenyi kérdésfelvetését mutatja be: *ŠNeveléses, vagy inkább szomorú dolognak kell-e mondani, ha valaki nagyszámú gulyája és telt gabona vermei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal? í már ez miért van így ó s ennek úgy kell-e lenni, vagy tán nem kellene; annak kifejtése lesz en ezen rövid Értekezés tárgyaí ő* Ezután ó ismét kiemelten ó szól módszerér l: *Ší gazdasági kérdések fölvetéséb l indult ki, és ezekb l jutott el a feudális rend tarthatatlanságának bemutatásához.* A kiemelt témák már ismersek: *Ša bérmunka háromszor olyan termelékeny, mint a robotó, ša szabad iparos sokkal jobban és olcsóbban állít el árut, de a céhszabályok ezt nem engedik, škritizálta a magyar arisztokráciát és nemességét, valamint az íség törvényét, šmert ez akadályozza a hitelnyújtás feltételét, a szabad birtokforgalmat.* A mű hatását plasztikusan, bár talán egy kicsit eltúlzottan mutatja be a tankönyvíró: *Ší a jobbágykunyhótól a palotáig mindenütt olvasták, vitatták, és a legellentétebb vélemények láttak napvilágot.*¹⁰⁷

Az említett *Széchenyi István életútja (Olvasmány)* témánk szempontjából maga a főszöveg. A Hitelből kiindulva szörgető vissza a szerzővel Széchenyi családjának, majd a gróf ifjúkorának élettörténetét. ŠPálfordulásátó így mutatja be a tankönyvíró, majd maga Széchenyi: *Š1814-ben Párizsban egy francia ezredes egy társaságban így mutatta be: »Egy magyar gróf, aki hihetetlenéig tudatlan, bár igen szelleműs, s kit én nagyon szeretek.« [í] naplójában í így vizsgálta önmagát: »í úgy találtam, igaz van barátomnak. Vajmi keveset tudok mindabból, amit egy valóban m velt embernek illik tudnia. E felfedezésnél kétségbe estem volna magamon, ha barátom azt a tanulást is nem teszi vala mellettem, hogy tudatlanságom dacára is van eszem. Ez megnyugtató, de ekkor megesküdtem, hogy ezentúl tanulni fogok.*ö Hasonlóan ehhez, a néppel való sorsközössége vállalását, a hazai táj felé forduló érdeklődését, valamint a társadalmi kérdések iránti vonzódását, javítani akarását, tettvágát más naplórészletek igazolják. Szó esik az Akadémia megalapítása mellett a Pesti Kaszinó létrehozataláról, a Lovakról című munkájáról, a Taglalatra adott válaszaról, a Hitel szállóigévé vált zárósorairól, a Világról, és a Stádium mind a 12 pontjáról, utóbbi forráselemző feladatokkal is ellátva. Gyakorlati munkáiból a Hídegyesület, az alagút terve, az Al-Duna szabályozása, az Óbudai Hajógyár, a Pesti Kikötő Egyesület, a Tisza szabályozása, a tiszai, dunai és balatoni gzhajózás, a gzhalmok kerül/kerülnek megemléítésre. Az eléggé sivár ó nem színes ó képanyagban Széchenyi korábbi arcképe mellett a Lánchíd alapkövetéle, valamint két dunai gzhajó, az I. Ferenc és az Árpád jelenik meg.¹⁰⁸

A *polgári pártalakulások* tananyag részeként viszonylag tág teret kap a Kossuthtal folytatott vitája, hosszan idézve a Kelet Népe megfelelő részéből. Kossuth elegáns választ követően a tankönyvíró kiemelt értékelése: *ŠA Kelet Népe körüli vita hatalmas hullámokat vert. Majdnem minden jelentősebb politikus hozzászólt és ezekb l az derült ki, hogy értetlenül szemlélték Széchenyi írását, és Kossuth mellé álltak.*ö Egy hosszabb Deák Ferenc idézet igazolja mindezt.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Uo. 3286329. l.

¹⁰⁷ Uo. 330. l.

¹⁰⁸ Uo. 3356340. l.

¹⁰⁹ Uo. 3476348. l.

A M szaki Könyvkiadó tankönyve¹¹⁰ fként Az els reformprogram ó Széchenyi István eszmerendszere leckéjében foglalkozik sa legnagyobb magyarö-ral. A Magyar Tudományos Akadémia részegység a szokásosö történet, idézet és kép mellé egy feladat is társul: *šA megoldásra váró problémák közül miért a magyar nyelv ügyéért harcolt leger teljesebben a magyar nemesség?ö* A Széchenyi István részegység hagyományos életrajzi szövegét ó melynek kulcsmondata: *ší egyre határozottabb küldetéstudattal látott neki, hogy az ország szekerét a boldogulás irányába fordítsaö* ó a családjáról és az 1825-ös országgy lés utáni tevékenységér l szóló kiegészít anyagok, a Hitelb l vett idézetek, valamint Széchenyi ifjúkori képe mellett egy utazásait ábrázoló térkép egészíti ki. A *Hitellel* egy külön tananyagrészt foglalkozik: *šSzéchenyi a megfontolt és eltervezett reform szükségességér l akarta meggy zni olvasóit. A problémákat gazdasági oldalról közelítette meg, azt bizonyítva, hogy a fennálló rendszer a kiváltságokat élvez nemesség számára gazdaságilag már el nytelení ö*, és ebben az összefüggésben említi az siség törvényének, valamint a robotnak és a vámoknak az eltörlését. *šA robot vagy szakmány letételeí ö* melletti érvelését idézi is a tankönyv, ismét feladattal. A *Világ és a Stádium* külön tananyagrészt kapott, benne a Hitel elleni támadásokkal. A Stádium pontja itt is forráselemzés tárgyát képezik, mellette az értékeléssel: *šA Stádium í egységes rendszerbe foglalta Széchenyi gondolatait a rendi berendezkedés felszámolásáról.ö*¹¹¹

Széchenyi és Kossuth vitájáról a következ lecke külön tananyagrésze szól, meglehet sen hosszan és részletez en. *šSzéchenyi í nyíltan Kossuth ellen fordult. [í] Véleménye szerint Kossuth a békés reformokat veszélyeztető radikális politikájával, ami vagy a kormányzat ellenállását válthatja ki, vagy forradalmat idézhet el .ö* A vitát kissé egyoldalúan interpretálja a szerz , mert ó bár három forrásszemelvényt is közöl a tankönyv, de ó valamennyi Kossuth szövege. Két karikatúra is kapcsolódik a tananyaghoz, az egyik Waldstein Jánosé a dunai ügyekkel foglalkozó Széchenyir l, amely nem igazán ide illik, hanem a gróf gyakorlati tevékenységéhez tartozna. A másik már valóban Széchenyi és Kossuth vitájához tartozik, és eléggé a lényegét fejezi ki: *šSzéchenyi Bécs felé húzza, Kossuth visszatartja a számár magyart.ö* Bár a vita kiegészít tankönyvi részében szerepel csupán, de lényeges tankönyvírói megállapítás, ami e tanulmány švelejeö is lehetne: *šSzéchenyit a két világháború között a jobboldali, míg Kossuthot a II. világháborút követ en a baloldali irányzatok t zték a zászlajukra.ö*¹¹²

Széchenyi gyakorlati tevékenysége A virágzó reformkor tananyagban van šelrejtveö, er sen lecsupaszítva az Iparpártolás tananyagrészen: *šSzéchenyi már a harmincas években kezdeményez je volt egy sor vállalkozásnak (g zhajózás, a Vaskapu szabályozása, a Tisza szabályozása).ö* A Közlekedés tananyagrészen šelhelyezettö, rá utaló mondat: *šSzéchenyi kezdeményezésére megindultak a folyamszabályozások és a g zhajózás.ö* Továbbá ó itt is a Kossuthal való szembenállását alátámasztandó ó igaz, ez csak kiegészít anyagban: *šSzéchenyi az ország f városának fejlesztését kiemelt feladatnak tartotta, s ezért egy Pestr l kiinduló vasúti hálózat mellett érvelt.ö* (Kossuth ó Ausztriát megkerülend ó *šegy Vukovár és Fiume közötti vonalat javasolt.ö*) A Tisza szabályozása kapcsán merül még fel Széchenyi neve, a Lánchíddal összefüggésben már nem, pedig itt A Lánchíd alapk letétele cím Barabás vízfestmény is megjelenik, igaz, még nem színesben.¹¹³

¹¹⁰ Száray Miklós: Történelem III. a középiskolák számára. M szaki Könyvkiadó, Budapest, 2003. 286 l.

¹¹¹ Uo. 1176120. l.

¹¹² Uo. 1266128. l.

¹¹³ Uo. 1356137. l.

A teljesen újszer didaktikai szerkezet másik Száray Miklós tankönyv a *Nemzeti Tankönyvkiadó* legújabb könyve, amely már színes.¹¹⁴ A *reformok megindítója: Széchenyi István és Wesselényi Miklós* tananyag f szövegében spárhuzamosan kerül bemutatásra a két barát, melynek lényege: ő Széchenyi a nemzeti eszméhez és a hagyományokhoz, míg Wesselényi a nyugati eszmeáramlatokhoz, őként a liberalizmushoz került közel. Részletet olvashatunk közös utazásaikról az Archívumban Széchenyi naplójából, és láthatjuk Széchenyinek, a fiatal utazónak az arcképét, Johann Ender vízfestményének a fotóján, valamint egy színes térképet Széchenyi István utazásairól.

A következő részegység (*Bekapcsolódás a politikai életbe. Az 1825-ös országgyűlés*) tartalmazza Széchenyi István 1825-ös felajánlását, melyhez tartozik az általa elmondottak idézete, valamint Holló Barnabás ismert képe a jelenet nagyszerűségéről. A *Programadó m vek: a Hítel és a Balítéletekről* részegység megfelelő része a Hítel fontosabb reformelképzelései (siség, robot eltörlése) mellett rövid értékelést (nem akart összeütközni a bécsi kormánnyal, továbbra is az arisztokráciának szánt vezető szerepet) is tartalmaz a m r l, majd megemlíti a továbbiakat (Világ és kiemelten a Stádium). Az Archívum hosszan idéz a Hítelből, és közli a Stádium pontjait, mindkettőhöz komoly, elemző feladatsort kapcsolva. Széchenyi képek és a Hítel címlapjának fotója alkotják a vonatkozó tankönyvi rész képanyagát.

Széchenyi gyakorlati tevékenysége kapcsán az arisztokrácia megnyerése okán a kaszinó megalapítása és a lóverseny kerül a f szövegben megemlítésre, míg a közlekedés fejlesztése kapcsán a gzhajózás, a folyók szabályozása, a vasút és hidak építése, az iparfejlesztés kapcsán pedig a Hengermalom, az Óbudai Hajógyár és Ganz Ábrahám vasöntő déje. Kulcsmondatnak tartom a lecke zárót: őAz 1840-es években már inkább gyakorlati tevékenysége, s nem politikai álláspontja tette t népszerűvé. Képanyagban *A Balaton Gzhajózási Társaság részvénye*, egy *Korabeli karikatúra Széchenyi gyakorlati tevékenységéről*, valamint *Az első lófuttatás Pesten 1827-ben és a Hild József által tervezett Kaszinó épülete Pesten*. Az utóbbiakhoz tartozó képaláírás: őSzéchenyi mindkét vállalkozásban kezdeményező szerepet játszott. Igen tanulságos, megköszönöm, hogy nevelési szempontból is jelentős Széchenyi és Wesselényi vallomása barátságukról, három forrásrészlet formájában.¹¹⁵

A *Politikai küzdelmek a negyvenes években* tananyagának Nézőpontok részében esik szó Széchenyi és Kossuth ellentétéről egy didaktikus táblázat, valamint forrásrészletek (Széchenyi: Kelet Népe, Kossuth: Felelet, A magyar politikai pártok értelmezése) és hozzájuk kapcsolódó kérdések-feladatok formájában. A visszatérő karikatúra Széchenyi és Kossuth vitájáról és a számár magyarral a lényeg kiemelésében nyújt segítséget.¹¹⁶

Összegzés és értékelés

Megkíséreltük tanulmányunkban a Széchenyi-kép változásait a történettudomány, legalábbis annak fontosabb szintéziseinek tükrében vizsgálni. Ezek és több tucat tankönyv áttekintését követően megállapíthatjuk, hogy míg a két világháború között a konzervatív-reformer Széchenyi a mérce, a példakép (ez még némiképp visszaköszön az 1945 és 1948 közötti tankönyvekben), addig gyors változás következik be 1949-től. A pártállami idszakban a kommunisták eldöntése Dózsa, Rákóczi, Petőfi és Kossuth lett (utóbbi Széchenyi szrovására) az osztályharcos és nemzeti küzdelmekben. Kossuth szerepének növekedéséhez hozzájárultak a

¹¹⁴ Száray Miklós: *Történelem III. középiskolák, 11. évfolyam*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007. 288 l.

¹¹⁵ Uo. 1176123. l.

¹¹⁶ Uo. 1376138. l.

forradalom és szabadságharc centenáriusának 1948-as ünnepei (Kossuth-díj megalapítása). Ez a szemlélet tükrözött Mád Aladár könyvében, és a szintézise nyomán született tankönyvekben is.

Bár a Mád-iskola tovább élt, de a Molnár Erik-féle irányzat az 1960-as években meghatározóvá vált. Ennek jellemzője volt a reformkori irányzatok és történelmi személyiségek (köztük Széchenyi) árnyaltabb bemutatása. Széchenyi István szerepe újraértékelődött, és munkásságának eddig kevésbé tárgyalt mozzanatai kerültek előtérbe: gazdálkodása, vállalkozásai, a várost építési tevékenysége, a Duna szabályozását célzó fáradozásai, a jobbágykérdésben vallott álláspontja, és az egész eszmerendszere. Széchenyi nagyságát abban látta a történetírás és -tanítás, hogy felismerte korának szükségleteit, eszmeileg megalapozta a polgári átalakulást, de az 1840-as évek harcosabb reform irányzatainak már nem felelt meg. Viszonylagos kiegyensúlyozottságról, az osztályszempontok háttérbe szorulásáról már 1980-tól, de alapvetően csak 1990 után beszélhetünk. Széchenyi szerepe egyébként más vonatkozásban is jobban előtérbe kerül, például 2000 táján a Széchenyi-terv formájában. Nagyon leegyszerűsítve a polgári történetírás Széchenyit, a szocialista Kossuthot állította a középpontba.

Ami az általános iskolai és középiskolai tankönyveket illeti, ezekben láthatóan kialakult egyfajta standard. Eléggy középpontba került általános iskolában Széchenyi gyakorlati tevékenysége, míg a középiskolában a Széchenyi kontra Kossuth kép kerül mindentudóan előtérbe. Általános iskolában a Hitel gondolatai állnak inkább a tárgyalás középpontjában, középiskolában pedig a Stádium letisztult, rendszerezett, teljességre törekvő gondolatai. Általános iskolában a Széchenyivel kapcsolatos történetek, míg középiskolában a forrásszemelvények Széchenyit I, Széchenyir I. Mindkét iskolatípusban láthatóan megjelent a képi információk szerepe, a kor követelményeinek megfelelően.

Széchenyi és munkássága az éves tananyag 2-4%-át jelenti. Mondhatnánk, hogy felettébb kevés ez, hiszen ez a legnagyobb magyaróról van szó, és ezt a titlust az ellenfele adta neki. Személyisége azért fontos, mert alkalmas a példakép szerepének betöltésére történelemtanításunkban. Predesztinálja erre saját sorsát, a történetét, a hasznosságát, és itt nem tárgyalt, nem vizsgált tragikumai is. Egy nagyszerű kor kiemelkedően kiváló gyermeke volt. Becsüljük meg, becsültsük meg, és nemcsak a Széchenyi-évben!

Széchenyi egyik kedvenc jelmondata ez volt: *„Az ember annyit ér, amennyit használ.”* Életével bizonyította, hogyan lehet nagyon sokat használni a csúnyácska hazánknak, hogy az szebb legyen. Kell-e ennél nagyszerűbb életprogram?!

A felhasznált és elemzett tankönyvek és segédkönyvek

- ◆ *Benda Kálmán*: Magyarország története I. Az skortól napjainkig. Polg. isk. 3-4. oszt. és gimn. 3. oszt. Szikra, (Budapest), 1945. 136 l.
- ◆ *Kosáry Domokos ó Vajda György Mihály*: Történelmi olvasmányok. (Ált. isk.) VKM, Budapest, 1947. 304 l.
- ◆ *Mód Aladár*: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Negyedik, b vített kiadás, Szikra, Budapest, 1948. 223 l.
- ◆ *Heckenast Gusztáv ó Karácsonyi Béla ó Feuer Klára ó Zsigmond László*: Történelem. (Ált. isk.) 8. oszt. VKM, Budapest, 1948. 255 l.
- ◆ *Kosáry Domokos ó Mérei Gyula*: Magyarország története a szatmári békét 1 napjainkig. Gimn. VIII., a líceumok, gazdasági középiskolák és tanító-(n -)képz intézetek IV. oszt. Szikra, (Budapest), 1945. 176 l. (Ideiglenes történelemtankönyv-sorozat VI. köt.)
- ◆ *Heckenast Gusztáv ó Incze Miklós ó Karácsonyi Béla ó Lukács Lajos ó Spira György*: A magyar nép története. Rövid áttekintés. M velt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1953. Második, javított kiadás, 738 l.
- ◆ *Heckenast Gusztáv ó Spira György*: A magyar nép története II. rész (1526ó1849). Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 6. kiadás, 231 l.
- ◆ Történelem az ált. iskolai levelez oktatás számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1953. 176 l.
- ◆ *Bellér Béla ó Csatáry Mária*: Történelem az ált. gimn. levelez oktatás II. oszt. számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1954. 183 l.
- ◆ *Zsigmond László ó Heckenast Gusztáv ó Karácsonyi Béla*: Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára. 9. kiad. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 155 l.
- ◆ *Kiss Béla ó Köves Károly*: Történelem az ált. isk. VII. oszt. számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1958. 175 l.
- ◆ *Unger Mátyás*: Történelem az általános gimnáziumok III. osztálya számára: Egyetemes történelem 1640-1849; Magyarország története 1526-1849. 7. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1963. 223 l.
- ◆ Magyarország története. I. köt. 2. részben átdolgozott és b vített kiadás. F szerk.: *Molnár Erik*. Szerk.: *Pamlényi Ervin és Székely György*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1967. 626 l.
- ◆ *Devecseri Lászlóné ó Kislaki Károly*: Történelem. Ált. isk. 7. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 197 l.
- ◆ *Nagy Erzsébet*: Tanári kézikönyv a történelem tanításához az általános iskolák 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971. 226 l.
- ◆ *Devecseri Lászlóné ó Major József*: Történetek az újkorból. Történelmi olvasókönyv az általános iskola 7. osztálya számára 3. köt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 235 l.
- ◆ *Unger Mátyás*: Történelmi olvasókönyv III. Forrásszemelvények az egyetemes történelem (1640ó1849) és Magyarország története (1526ó1849) tanításához. Negyedik kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 443 l.
- ◆ *Unger Mátyás*: Történelem. Gimn. III. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1967. 319 l.
- ◆ *Unger Mátyás*: Tanári kézikönyv a történelem tanításához a középiskolák III. osztályában. Tankönyvkiadó, Budapest, (1974.) 291 l.
- ◆ *Helméczy Mátyás*: Történelem és állampolgári ismeretek az ált. isk. 7. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 206 l.
- ◆ *Závodszy Géza*: Történelem a gimn. III. oszt. számára. Az újkor története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 233 l.

- ◆ *Závodszy Géza*: Tanári kézikönyv a gimnáziumi történelemkönyvhöz III. oszt. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 242 l.
- ◆ *Kosáry Domokos*: Újjáépítés és polgárosodás 1711-1967. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 464 l.
- ◆ *Bardocz Attila*: Történelem és közjogi ismeretek III. Tankönyv 12 évestől 17 éves korig. Poli-Kvitt Kiadó, Budapest, 1992. 240 l.
- ◆ *Závodszy Géza*: Történelem az általános iskolák 7. osztálya számára. Korona Kiadó, Budapest, 1993. 238 l.
- ◆ *Závodszy Géza*: Történelem tankönyv és képeskönyv az általános iskola 7. osztálya számára. Korona Kiadó, Budapest, 2003. 268 l.
- ◆ *Kojanitz László és Száray Miklós*: Történelem III. Újkor. Tankönyv általános iskolásoknak. M szaki Könyvkiadó, Budapest, 1999. 184 l.
- ◆ *Bihari Péter*: A 19. század története fiataloknak 1775-1918. Tankönyv 7. oszt. Holnap Kiadó, Budapest, 2000. 207 l.
- ◆ *Bánhegyi Ferenc*: Történelemkönyv az általános iskola 7. osztálya és a 13 éves korosztály számára. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2001. 168 l.
- ◆ *Balla Árpád*: Történelem az általános iskola 7. osztálya számára. Korona Kiadó, Budapest, 2003. 224 l.
- ◆ *Horváth Levente Attila és Kövér Lajos és Pelyech István*: Történelem. Az újkor története 7. Mozaik Kiadó, Szeged, 2006. 192 l.
- ◆ *Horváth Péter*: Történelem az általános iskolások számára 7. oszt. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2008. 200 l.
- ◆ *Ujváry Pál*: Történelem a középiskolák III. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 301 l.
- ◆ *Attila és Martos Ida és Moss László és Tisza László*: Történelem 5. Reáltanoda Alapítvány, Budapest, 1996. 367 l.
- ◆ *Gyapay Gábor*: Történelem 4. Comenius Kiadó Kft., Pomáz, 1999. 374 l.
- ◆ *Száray Miklós*: Történelem III. a középiskolák számára. M szaki Könyvkiadó, Budapest, 2003. 286 l.
- ◆ *Száray Miklós*: Történelem III. középiskolák, 11. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007. 288 l.